

**BISERICĂ ȘI NAȚIONALITATE.
STUDIU DE CAZ: ROMÂNII ORTODOȘI DIN
UNGARIA ȘI DIN SPAȚIUL ATHONIT**

Pr. lect. univ. dr. **Alin Cristian SCRIDON**

Abstract: „Church and nationality. Case study: the Romanian Orthodox in Hungary and the Athonite area”. This study submits to the reader an analysis of two cases: the denationalisation of the Romanians in Hungary, and the relation between Romanian ethnics with the different ethnic groups on Mount Athos. We believe that by reading the material the reader will understand the similarity between the two cases.

Keywords: Hungary, Athos, Orthodoxy, Romanian, Priest.

Statisticile oficiale maghiare de la începutul secolului al XX-lea consemnează un număr de aproximativ 3 milioane de români, care reprezentau 16,1% din populația Ungariei¹. După 4 iunie 1920 (Trianon), aceleași instituții maghiare identifică un număr de aproximativ 24.000 de români care conviețuiau între granițele Ungariei.

În perioada interbelică, involuția numărului de români din Ungaria este redată de tabelul de mai jos²:

Anul	Nr. românilor	Procent din populația Ungariei
1920	23.695	0,3%
1930	16.221	0,2%
1941	14.141	0,2%

Pe lângă cei 23.695 de români recenzați în 1920, instituțiile maghiare mai consemnează un număr de 88.871 de vorbitori de limba română. Prin urmare, Ungaria admite - voalat sau nu - că în 1920 avea printre cetățenii săi în jur de 100.000 de etnici români.

Cercetarea științifică, riguros efectuată de profesorul Gabriel Moisa, diseminează în spațiul public și varianta *neoficială* „îmbrățișată” de cercetători ai vremurilor (Ștefan Manciulea, prin articolul întocmit în anul 1943; Ioan Georgescu,

¹ Gheorghe Petrușan, Emilia Martin, Mihai Cozma, *Românii din Ungaria*, Editura Press Publica, Budapesta, 2000, p. 9

² *Ibidem*.

în lucrarea apărută în anul 1927; Vasile Stoica și deputatul maghiar Victor Knaller). Tabelul de mai jos sperăm să fie edificator³:

Numărul etnicilor români din Ungaria conform diferitelor surse. 1920				
Statistici oficiale maghiare	Ștefan Manciulea	Ioan Georgescu	Vasile Stoica	Victor Knaller
23 695 + 88 871= 112 566	120.000	250.000	50.000	50.000

Autoarea unor studii prețioase - doamna Ana Borbély - ne oferă o *mostră delicioasă* „cât se poate de serioasă” asupra unor realități înrădăcinate etnicilor români din Ungaria: „Conform datelor de care dispun despre românii din Chitighaz (jud. Bichiș), care trăiesc în bilingvism, limba joacă un rol mult mai important în apartenența lor la comunitate decât naționalitatea. Pentru ei noțiunea de *naționalitate* nu este clară. Românii chitighăzeni sunt de părere că ei sunt cetățeni maghiari dar vorbesc românește, aceasta fiind diferența între ei și un maghiar. **Așadar, cetățenia este confundată cu naționalitatea. Aceste elemente de identitate sînt atît de adînc înrădăcinate la românii din Chitighaz, încât nici măcar nu au înțeles de ce nu înțeleg eu că ei sunt unguri și vorbesc românește (s.n.)**”⁴.

În studiul evocat, după recensămintele din anul 2001, o situație interesantă apare în 2002, când, cu prilejul alegerilor, candidații etnici români au obținut în unele localități voturi mai multe de câteva zeci de ori decât numărul etnicilor români consemnați oficial în localitățile respective⁵.

Pentru specialiștii în domeniu, constatările Anei Borbély sunt componente bine cunoscute. În acest sens, Eric J. Hobsbawm admitea că formula wilsonian-leninistă (autodeterminarea) a avut și efecte anticipabile prin „naționalismul națiunilor mărunte (care) era la fel de intolerant cu minoritățile ca și *șovinismul marilor națiuni*”⁶. Observatorii atenți - asupra Ungariei - nu au fost deloc surprinși de aceste atitudini. Mai mult, falsă identitate în fața statului maghiar (și a lumii) a românilor chitighăzeni o explică Eric J. Hobsbawm „prin presiuni politice și fraudă electorală sau prin ignoranță și imaturitate politică”⁷.

Din perspectivă ortodoxă, în vasta istorie politică răsăriteană, Imperiul era expresia unității în diversitate. În Bizanț, relația simfonică Biserică-stat era bipolară. Politica acorda un rol semnificativ Bisericii, iar împăratul subordona clerul superior statului. Astfel, „Codex Iustinian” stabilește exemplar relația stat-Biserică. Doctrina

³ Gabriel Moisa, *Istoriografia românilor din Ungaria. 1920-2010. Între deziderat și realitate*, Editura „NOI”, Gyula, 2010, pp. 32-33.

⁴ Ana Borbély, *Datele recensământului din 2001 referitoare la comunitatea românilor din Ungaria*, în *Simpozion. Comunicările celui de al XII-lea simpozion al comunității cercetătorilor români din Ungaria*, Tiparul Mozi Nyomda, Békéscsaba, Giula, 2003, p. 146.

⁵ *Ibidem*, pp. 157-158.

⁶ Eric J. Hobsbawm, *Națiuni și naționalism din 1780 până în prezent. Program, mit, realitate*. Traducere de Diana Stanciu, Editura ARC, Chișinău, 1997, p. 132.

⁷ *Ibidem*.

era limpede: Biserica era Imperiul. De aceea, în societatea bizantină, împăratul și patriarhul, simfonic, își exercitau puterile. În acest sens, părintele Viorel Dorel Cherciu arăta că „Religia reușise sacralizarea Politicului”⁸.

Prin căderea Constantinopolului începe marea dramă pentru Biserica Ortodoxă, întrucât vechea Universalitate se disipează și încep să răsără Bisericile Provinciale. În acest sens, încercările de reconstrucție (după vechiul model bizantin) a vechiului edificiu sub *marca* greacă (panelenismul), sârbă ori rusă nu rămân decât acte patetice care nu au nimic de-a face cu realitatea.

Dacă la chitighăzeni „cetățenia este confundată cu naționalitatea”, în Biserica Ortodoxă, din perspectiva panelenismului utopic, naționalitatea este anulată de apartenența la structura eclezială⁹. Dacă valahii chitighăzeni și vatopedini au dubii asupra naționalității lor, structurile ierarhice din societatea unde activează nu au niciun dubiu asupra apartenenței etnice a subalternilor. Istoriografia consemnează un singur român egumen la Cutlumuș și protos al Sfântului Munte (Hariton, 1376)¹⁰. În rest, stareț la Vatoped/protoepistat pe Sfântul Munte sau dincoace figură de prim rang în diplomația maghiară nu s-a mai întâlnit.

Apartenența etnică este delicată și astăzi atât în spațiul laic, cât și în cel eclezial. *Debusolarea* etnică a fost *artificiul* la care au apelat deopotrivă și clericii, și laicii - și în Imperiul Austro-Ungar, și în *lumea monahală ortodoxă*. Similaritatea *celor lumești* este evidentă. *Mostrele* din lumea clericală ne sunt oferite de părintele Mihail-Simion Săsăujan, care, în lucrarea *Autonomia bisericească și națională a*

⁸ Viorel Dorel Cherciu, *Autocefalia - constricția eclesialității la ideologizarea etnicului*, în *Credință și mărturisire. Lucrările Simpozionului Internațional „Credință și mărturisire”*, Editura Episcopiei Caransebeșului, Caransebeș, 2010, p. 460.

⁹ În acest sens am îndrăznit să-i punem o întrebare părintelui Teologul (etnic român) - monah al mănăstirii Vatoped din muntele Athos (mănăstire grecească) în seara zilei de 13 mai 2019. Întrebarea, citată din memorie, era așa: „Părinte, câți etnici români sunt între viețuitorii din mănăstirea Vatoped?”. Ni s-a răspuns că punem problema greșit. De ce? Întrucât cei 130-140 viețuitori sunt toți ortodocși (!). Cei aproximativ 20 de monahi români athoniți de la Vatoped reprezintă, fără îndoială, cu cinste etnia română. De la Daniil (Cotescu), până la părinții Kiril, Serafim, Teologul, Pahomie ș.a.m.d. aduc un plus spiritualității ortodoxe. Părintele Daniil (Cotescu) ne oferă un *curs etnic* după ce amintește de daniile semnificative oferite de domnitorii români (Neagoe Basarab, Ștefan cel Mare etc.): „domnitorii români funcționau ca urmași ai domniilor Imperiului Bizantin. Obiceiurile, comportamentul lor erau cele ale unui împărat bizantin. Pentru ei, Muntele Athos nu era un loc străin. De aceea, nici n-au simțit nevoia să întemeieze o mănăstire românească. În plus, nici nu se putea vorbi, în secolul al XV-lea, despre o dimensiune națională a prezenței românești la Athos” (<https://jurnalul.antena3.ro/special-jurnalul/reportaje/la-vatoped-cu-parintele-daniil-cotescu-577236.html>, accesat la 20.07.2020.). Nu vorbim despre o *dimensiune națională a prezenței românești în Athos* în perioada medievală și este de dorit (conform discursului monahului Teologul) să nu vorbim niciodată. *Clișeul* evocat nu cadrează defel cu tendința etnicilor ruși (mănăstirea Pantelimon/Rusikon), sârbi (mănăstirea Hilandar), bulgari (mănăstirea Zografu) ș.a.m.d., care își însușesc o altă viziune etnică asupra spiritualității (creștin-ortodoxe). Daniile masive oferite până în 1863 sunt întreținute constant prin contribuțiile unor români din perioada contemporană. Aceste daruri nu sunt chiar de neglijat.

¹⁰ Constantin Coman, *Românii și Sfântul Munte, în Muntele Athos. Microcosmos al răsăritului creștin*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2014, p. 147.

*schitului chinovial Prodromu de la Muntele Athos (1870-1890). Documente*¹¹, prin cele 260 de documente din Arhiva MAE a României, arată cât se poate de limpede *dragostea frățescă* a grecilor de la Marea Lavră față de frații români de la Prodromu sau a Patriarhiei Ecumenice față de valahi. În acest sens, ministrul de Externe al României scria, la 14 decembrie 1882, ministrului Plenipotențiar al României la Constantinopol: „Influențele străine, care caută a absorbi personalitatea națională a acestui așezământ religios, singurul de care românii dispun în Muntele Athosului, sunt un motiv mai mult pentru ca toate stăruințele noastre să caute a-i conserva ființa și drepturile sale dobândite”¹².

Bibliografia de profil prezintă limpede faptul că atât diplomații de la Atena, cât și clericii de rang înalt de la Patriarhia Ecumenică „au acționat statornic, în cele mai diverse moduri, nu o dată violent, pentru a împiedica cultivarea limbii române, deschiderea de biserici și școli naționale, acordarea de drepturi la nivel local sau general pentru români, împotrivindu-se, mai ales, recunoașterii lor ca etnie distinctă în Turcia europeană”¹³; „Grecii au mers până acolo, încât au susținut că nu există români în Macedonia, Epir, Tesalia, Grecia Continentală, Albania, ci numai elinovlahi, adică greci care vorbesc românește (aceeași *poveste* ca în Chitighaz)”¹⁴; „În 1882, Patriarhia (Ecumenică, n.n.) adresa un ordin formal către arhieriei din Macedonia și Epir pentru a face totul ca să se închidă școlile românești și să fie pedepsiți preoții români. Rezistența Patriarhiei Ecumenice nu era legată, de fapt, de apărarea ortodoxiei, ci era una de natură politică, fiind îndreptată împotriva oricăror înnoiri ce ar fi putut îngusta și mai mult sfera elenismului sau impieta asupra tendințelor, mai mult sau mai puțin justificate, de extindere a frontierelor statului grec”¹⁵.

Înăbușirea acestor tendințe și urmărirea scopului național (prin Biserică), ca formă de frânare a deznaționalizării și a abuzurilor interetnice, pot avea un model rusesc. Iată ce scria C. G. Popovici - gerantul Consulatului General al României din Salonic și adresată lui Petre Mavrogheni - ministrul Plenipotențiar al României la Constantinopol: „Pe lângă mănăstirea Sfântul Pantelimon (Rusikon), considerată de ruși ca leagănul slavismului în Orient, se mai numără schitul Sfântul Andrei (Serai), dependent de Vatoped, și numărând peste 350 de membri, schitul Profetul Ilie, etc. și o mulțime de chilli având, fiecare, 15-50 de călugări și care încetul cu încetul, lățindu-se întocmai ca pata de untdelemn, de voie sau nevoie, devin schituri și în urmă stând a se ridica la rangul de mănăstiri independente, cum se aude că vrea schitul Sf. Andrei să devină mănăstire și chilia georgiană să devină schit. Cel mai sigur mijloc întrebuițat spre a se ajunge la scopul dorit sunt banii și, în caz de

¹¹ Mihail-Simion Săsăujan, *Autonomia bisericească și națională a schitului chinovial Prodromu de la Muntele Athos (1870-1890). Documente*, Editura Basilica, București, 2016, 815 p.

¹² *Ibidem*, p. 9.

¹³ *Ibidem*, p. 99; apud Stelian Brezeanu, Gheorghe Zbucnea, *Introducere în istoria românilor sud-dunăreni*, în volumul *Arhivele Naționale ale României. Români de la Sud de Dunăre. Documente*, București, 1997, p. 25.

¹⁴ *Ibidem*, p. 99.

¹⁵ *Ibidem*, p. 100.

nerușită, procesele, ce sunt sigure de a le câștiga, fie dânsurile intentate tribunalelor bisericești, - Patriarhia, - fie înaintea autorităților laice, - tribunalele otomane, - și aceasta bineînțeles tot prin bani și intimidare. (...) Pentru transportul aprovizionărilor trebuincioase acestor mănăstiri, mănăstirea Rusikon a cumpărat două vapoare, care și fac un serviciu aproape regulat între Odesa și Muntele Athos, și de multe ori vin și la Salonic. Scala lor este chiar mănăstirea Rusikon și vapoarele poartă când pavilion rus, când pe cel turcesc. (...) Numărul călugărilor ruși din Muntele Athos (...) poate varia între 1.900-2.000, căci, cum avusesem onoarea a arăta, numai mănăstirea Rusikon și schitul Serai numără peste 1.100 de călugări. Printre acești călugări se află mulți foști militari veniți în Sfântul Munte mai cu seamă în epoca 1857-1874, când într-adevăr s-a văzut că cea mai mare parte nu erau decât militari deghizați”¹⁶.

Din vădite pricini pecuniare Marea Lavră nu avea niciun interes a *dezlega* monahii români de la Prodromu: „Marea Lavră nu s-a supus solicitării Patriarhiei (de a se împăca cu părinții de la Prodromu, n.n.). Intenționa să controleze, pe mai departe, schitul, prin intermediul celor doi călugări menționați (Nifon și Nectarie, n.n.)”¹⁷; „Toate aceste persecuții se fac de proistoșii greci lavrioți prin intrigile și trădările monahilor Nectarie și Antonie, ca să aducă comunitatea noastră în disperarea și slăbiciunea de a nu mai putea rezista, astfel silită fiind comunitatea să cedeze toate drepturile sale în mâna grecilor lavrioți, care vor a lua și autonomia dinăuntru ce acum o avem, spre rușinea generală a națiunii noastre române”¹⁸.

Iată de ce Republica Monahală Athos este, în fapt, o structură național-elenistă. Utopia este evidentă. Câtă vreme funcționează naționalismul rusesc, sârbesc ori bulgăresc nu poți avea pretenția *resuscitării* - prin panelenism - a vechiului Imperiu Bizantin. Însă, până atunci, românii ar face bine să se integreze în elenismul athonit (fără legitime pretenții naționale).

După conferința de la Madingley Hall, Cambridge, din februarie 2009, apare volumul *Muntele Athos. Microcosmos al răsăritului creștin*. În acest context, din partea Bisericii Ortodoxe Românești, Constantin Coman publică un studiu reprezentativ, echilibrat, diplomatic. Părintele profesor - în limita spațiului tipografic - prezintă o listă sumară a daniilor oferite de înaintașii valahi, de-a lungul a aproximativ cinci secole, mănăstirilor din Athos. În acest context amintește că la „momentul Cuza” mănăstirile închinat din Țara Românească și Moldova însumau aproximativ 1.000.000 ha teren¹⁹ și că statul român a recuperat între 25, 26 și 27% din teritoriu în Țara Românească și 22,31 % din teritoriu în Moldova²⁰. Părintele admite că „în relația cu Sfântul Munte românii au ieșit perdanti” și că avem un „statut umil în republica monahală a Athosului” întrucât nu avem o mănăstire și că suntem excluși de la luarea deciziilor în Chinonită²¹. Însă conchide duhovnicește - la

¹⁶ *Ibidem*, p. 96.

¹⁷ *Ibidem*, p. 48.

¹⁸ *Ibidem*, p. 49.

¹⁹ Constantin Coman, *Op. cit.*, p. 153.

²⁰ *Ibidem*, p. 155.

²¹ *Ibidem*, p. 159.

începutul secolului al XXI-lea - că această stare nu stă la discreția românilor și a grecilor, întrucât „cine crede acest lucru, fie greci, fie români, Îl exclude pe Dumnezeu și pe Maica Domnului din ecuație”²².

Etnicii britanici, grecizați, Graham Speake și ÎPS Kallistos Ware, aparținători ai retoricii eleniste, intervin pragmatic cu același mesaj identificat și în secolul XIV²³, și în secolul XXI: părintele Coman „se plânge”²⁴. În viziunea autorilor evocați, acesta este mesajul esențial din cele peste 40 de pagini publicate de părintele Coman.

Se pare că cei 500 de ani de donații masive ale înaintașilor noștri nu au reușit să restarteze acest sentiment al recunoștinței grecești, întrucât altfel ar fi propus firesc (contra cost), chiar ei, o mănăstire pentru *istoricul valah* care își merită statutul binemeritat și demn în Sfântul Munte. Deoarece, atât timp cât Sfântul Munte are mănăstiri exclusiv etnice (sârbi, ruși, bulgari) și nu este o structură non-etnică generală, în acest context, românii sunt evident discriminați.

Revenind în spațiul maghiar, cu imaginea evocată mai sus, o frumoasă *lecție* despre etnicitate credem că a fost prezentată de domnul Aurel Chiriac - directorul Muzeului Țării Crișurilor din Oradea. În cadrul vernisajului expoziției „Vestigii ortodoxe” (Episcopia din Giula; 13 noiembrie 2014), directorul muzeului din Oradea sublinia: „Într-o Europă care, firesc, tinde să-și liberalizeze granițele, gestul celor de azi demonstrează cum poți să faci acest lucru păstrându-ți totuși bornele de hotar ale propriei conștiințe. Felul în care poți accepta *diferența* rămânând - încă o dată, ca individ și comunitate - tu însuși. Cu propria limbă, cu propria credință, cu propriile tradiții, cu tot ceea ce până la capăt te face liber în întâlnirea cu ceilalți. Știind cine ești tu, ca român, vei înțelege, fără semne de întrebare, fără îndoieli și fără a-i respinge, și cine sunt cei din jurul tău, deși gândesc într-o altă limbă, cu toate că au o altă religie, chiar dacă se revendică de alte tradiții”²⁵.

Mai simplist și profund, contemporanul Grigorie Vieru consemna: „Cine are o limbă are o credință. Cine are o credință are o biserică. Cine are o biserică are o țară”²⁶.

Acum două decenii, Gheorghe Petrușan afirma: „Pentru noi va fi dificil să publicăm o istorie obiectivă despre comunitatea noastră dacă avem în vedere opiniile

²² *Ibidem*.

²³ Mitropolitul Hariton al Țării Românești (1372) și egumen al mănăstirii Cutlumuș îi impune domnului valah o clauză categorică, și anume de a semna un document care confirmă faptul că mănăstirea Cutlumuș va rămâne mănăstire grecească, „câci amenințări și blesteme atârnă deasupra capului aceluia care ar cuteza, pe temeiul daniilor voievodului, să-i supere pe greci, pentru a susține că mănăstirea trebuie să fie a românilor”. Vezi Ioan Moldoveanu, *Contribuții la istoria relațiilor Țărilor române cu Muntele Athos (1650-1863)*, EIBMBOR, București, 2007, p. 15.

²⁴ Graham Speake, Kallistos Ware, *Introducere*, în *Muntele Athos. Microcosmos al răsăritului creștin*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2014, p. 13.

²⁵ Aurel Chiriac, *Cuvânt rostit la vernisajul expoziției „Adună adevăr și nu-l vinde”*, în *Lumina*. Revistă socială, culturală și științifică a românilor din Ungaria. Fondată de David Voniga în 1894, Tiparul Schneider Nyomda Kft., Gyula, 2015, pp. 9-10.

²⁶ <https://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/diaspora/prima-biserica-romaneasca-din-banatul-sarbesc-5387.html>

istoricilor unguri (...) trebuie să scrii și în limba maghiară și, în caz că vrei să publici în revistele de prestigiu sau să scoți vreo carte la editură maghiară, vei fi aproape sigur *lectorat* de istoricii maghiari, punându-te într-o situație profesională și morală penibilă. În caz că ocolești istoricii și organele sau editurile maghiare, îți periclitezi cariera profesională, în cel mai bun caz ești tolerat, dar totodată marginalizat”²⁷.

Nimic nou sub soare - la începutul secolului al XX-lea, învățătorul Pavel Jumanca din Caransebeș reclama aceleași situații²⁸. Din dorința de a se *reabilita* acceptă *inițierea* în *Kraszó Szörény vármegye tanító egysület* pentru a „da bine în fața autorităților” și constată cu acest prilej că „la o adunare a învățătorilor din cercul Caransebeșului, care s-a ținut la Ohababistra (...). Am ascultat programul desfășurat, conversațiile, făcute numai pe ungurește, între cei peste 80% de învățători români.”²⁹

Extinzând opinia dascălului, am îndrăzni să apreciem că este foarte dificil să scrii o istorie obiectivă, indiferent că te afli în Ungaria, Franța, România (ș.a.m.d.) (sau ca cetățean și etnic al respectivei țări), când tu, în calitate de cercetător, diseminezi în spațiul public documente/informații care pun într-o lumină nefavorabilă varii autorități. S-a practicat, se practică și se va practica - indiferent de etnie, confesiune etc.

Parcursul bibliografiei de profil atestă că istoriografia românilor din spațiul maghiar este presărată de aceste cuvinte (deznaționalizare/integrare/asimilare) și reflectă - fără îndoială - un efort uriaș al unui grup de cercetători de a transmite (cu orice preț) adevărul generațiilor viitoare.

Prin *convulsiile* unei etnii din spațiul maghiar - nu putem să nu sesizăm admirabil un stat maghiar care a știut/știe ce să facă în chestiunea etnică. Așa cum am arătat, de altfel, aceste tendințe nicidecum nu au un monopol maghiar. Diferitele imperii, mai mici sau mai mari, au avut propriile politici de asimilare a etnicilor în istorie. De pildă, în chestiunea Imperiului Francez, *Bibliothèque Nationale de France* îi oferă cititorului peste 1000 de repere bibliografice.

Istoricul Gabriel Moisa amintește de **două componente fundamentale** (s.n.) prin care se poate menține limba minorității române din Ungaria: 1. Politicile coerente ale statului român; 2. Implicarea masivă a Bisericii în această chestiune³⁰. Concluziile în ceea ce privește primul punct au fost deja asumate. Profesorul Moisa constată „lipsa unor politici coerente concrete în acest sens ale statului român”. În ceea ce privește al doilea component, credem că este imperios necesară completarea bibliografiei de profil, spre o mai bună înțelegere a fenomenului.

²⁷ Gheorghe Petrușan, *O schiță a istoriei românilor din Ungaria...*, p. 92.

²⁸ Pavel Jumanca, *Amintiri. Anii tinereții*, cuvânt-înainte de Nicolae Bocșan, studiu introductiv, note și îngrijire de Laurențiu Ovidiu Roșu, Editura David Press Print, Timișoara, 2011, pp. 428-443.

²⁹ *Ibidem*, pp. 442-443.

³⁰ Gabriel Moisa, *Op. cit.*, p. 35.